

Hvem satte Jellingstenen?

Jellingstenen side 1, tegnet af Magnus Petersen 1893.

Den store Jellingsten er optaget på UNESCOs verdensarvsliste, og vi har billede af stenen i vores pas. Den markerer overgangen fra hedenskab til kristendom i Danmark. Men den historie, der fortælles om stenen, er forkert. Flere historikere har påpeget at stenen må være sat engang i 1000-tallet. Det kan umuligt være Harald Blåtand, der satte stenen.

Jellingstenen side 1

*Harald konge bød gøre **kubl** disse
efter Gorm fader sin og
efter **Thaurwi** moder sin.*

Sa, Harald er

som vandt

Danmark alle og Norge og

daner gjorde kristne.

Sådan lyder runeindskriften transskriberet ord for ord. Betydningen af ordet **kubl** er omdiskuteret. Det tilsvarende latinske ord er *cumulus*, der betyder *høj* eller *dyng*e. Alle runesten nævner en afdød person og ofte indeholder indskriften ordet *kubl*, *kuml*, *kumbl* eller *kub* og disse ord må betegne

gravanlægget for den person som runestenen henviser til, hvad enten det er en gravhøj eller en stensætning. På tilsvarende måde er første halvdel af indskriften på Jellingstenen en forklaring på Jellings to gravhøje, Danmarks to største. Gravhøjene blev ganske rigtigt rejst i Harald Blåtands regeringstid ca. 958-980. Selve stenen omtales ikke i indskriften.

Indskriften bærer præg af, at andre end Harald har sat stenen. Alle andre runesten bruger formuleringen "gjorde", "rejste" eller "satte". Når Jellingstenen skriver "bød gøre" fornemmer man at Harald ikke var til stede da indskriften blev foretaget. Det er også mærkeligt at Haralds moders navn stavet forkert. Hendes rigtige navn Thorwi kendes fra tre andre runesten, der er sat af mennesker, der stod hende nær. Navnet Thorwi relaterer til guden Thor, der blev dyrket på hendes tid. Jellingstenens stavemåde Thaurwi er relateret til det latinske taurus, der betyder tyr. Dette blev til Thyra på dansk.

Sidste halvdel af indskriften på Jellingstenen er et hyldestdigt til Harald. Jeg lader det første ord "Sa" stå uden oversættelse, så man kan se, at digtet har bogstavrim. "Sa" rimer på "som" og "Danmark" rimer på "daner". Det oldnordiske ord "sa" betød "han". Stedordet Sa/Han henviser til den sidstnævnte mand, Gorm, og for at undgå misforståelse var det nødvendigt at skrive "Han, Harald ...". Det er mærkværdigt hvis Harald Blåtand havde skrevet "Han, Harald ..." for man omtaler ikke sig selv som "han".

Runesten blev rejst til minde om en afdød og de fortæller undertiden om den afdøde. Jellingstenen er den eneste runesten, der fortæller om den person, der byggede gravanlægget og hans præstationer. Haralds præstationer bliver endda stærkt overdrevet. Harald gjorde et forsøg på at kristne danerne. Men hans forsøg på at tvangskristne jyderne mislykkedes og resulterede i et oprør. Hvis han selv havde rejst denne sten, ville den nok være blevet ødelagt, da Haralds byggeri i Jelling blev nedbrændt og ødelagt af oprørere.

Jellingstenen har lodret stående runer i vandrette striber fra venstre mod højre ligesom på et pergament. Alle andre runesten har vandret liggende runer i en lodret stribe, eller også er runerne skrevet på en slange, der kører rundt på stenen. Indskriftens form kan ikke forstås som en del af den tradition for runesten, der fandtes på Harald Blåtands tid. Forbilledet for Jellingstenen var manuskripter, som blev udarbejdet i tyske eller engelske klostre.

Jellingstenens stil er en sen form af den dyreornamentik, der var næsten enerådende hos de germanske folk i den hedenske tid. De mytiske dyr i germansk dyrestil repræsenterede åndelige væsener, døde sjæle, guddomme eller andre skjulte kræfter. De tovsnoninger og knuder der indrammer teksten og billederne på Jellingstenen er en videreudvikling af slangeagtige dyr, der snor sig om hinanden i germansk dyrestil. De karakteristiske knæk var oprindeligt albuer og hæle af dyr. Knuder med knæk findes på engelske klostermanuskripter og inspirationen er sandsynligvis kommet derfra. Tovsnoning findes på engelske stenkors og må være overtaget fra den engelske stenhuggertradition. Engelske stenhuggere rejste til Danmark i 1000-tallet og skabte en ny tradition.

Jellingstenen side 2 og 3

Jellingstenen side 2 og 3, tegnet af Benni- og Ida Schouw Andreasen

Før ca.1027 havde ingen runesten i Danmark egentlige billeder. Billederne på Jellingstenen er hugget i lavt relief, det vil sige, at al overfladegranit mellem figurerne og de slyngede bånd er mejslet væk. Denne teknik var karakteristisk for den engelske stenhuggetradition.

Jellingstenens side 2 er optaget af et stort løveagtigt dyr omslynget af en slange. Johannes Brøndsted kaldte 1924 brugen af dette motiv for "Great Beast Style" og betragtede det som en sen form af germansk dyrestil. Motivet brugtes af magthavere i den sene vikingetid især på gravsten, men også på skibe og på skatkister. Det store dyr repræsenterer magthaverens sjæl, personlighed eller karakter. I det rent hedenske samfund eller det rent kristne samfund kunne magthaveren bruge guddommelige symboler for at vise sin guddommelige magt. Men i et samfund med forskellige religioner måtte han bruge det store dyr som et neutralt symbol for sin egen magt og styrke. Det store dyr ses først på engelske gravsten. Det første eksempel i Danmark er Tullstorpsstenen i Skåne fra 1027.

Figuren på Jellingstenen må repræsentere Harald Blåtands sjæl. Det løveagtige

dyr symboliserer hans fysiske styrke, magt og pragt. Slangen der snor sig omkring løven symboliserer hans åndelige styrke, klogskab og selvbeherskelse. I vikingetiden blev dyret anbragt på gravstenen blandt andet for at tiltrække den døde sjæl. Uhyret på Jellingstenen kan have et lignende formål, selv om Harald Blåtand ikke er begravet i Jelling.

Jellingstenens side 3 viser Kristus. Der er ikke noget kors, men Kristus er anbragt i en ring. En ring ses ofte på engelske og irske stenkors. Ringen brugtes også i engelske klostermanuskripter. Ringen symboliserer himlen, det vil sige den åndelige verden. Kristus har en glorie, der også symboliserer himlen. På glorien er tre af de fire verdensretninger synligt markeret. Formentlig betyder det at Kristus er verdens herre. Omkring Kristus ser man et fletværk af bånd. Det må opfattes som slanger, der i germansk tradition repræsenterer åndelige væsener. Hele billedet viser jo den usynlige åndelige verden.

Fletværket bliver ofte beskrevet som planteranker. Også de flotte hårtoppe på nakken og halen af det store dyr på side 2 bliver beskrevet som blade. Planteornamentik var populær i de kontinentale udsmykninger men ikke i Norden i Vikingetiden. Den såkaldte Mammenstil er karakteriseret ved "The Great Beast" suppleret med udløbere af såkaldte planteranker. Mammenstilen er ikke veldefineret og kan ikke tidsfæstes præcist. Desværre bruges den fejlagtigt til at tidsfæste Jellingstenen.

Jellingstenen må være sat i 1000-tallet. Men hvem satte stenen? Her falder tanken på Sven Estridsen, den konge der har udrettet mest for kristendommens udbredelse i Danmark. Det ved vi fra historieskriveren, munken Adam af Bremen, der besøgte Sven Estridsen, og beskrev ham som en klog og dannet mand, der ivrigt støttede kristendommens udbredelse blandt Nordens folk. Adams beretning om de historiske begivenheder i Norden bygger på Sven Estridsens udtalelser.

Sven Estridsens liv.

1022. Sven blev født i England, men rejste kort efter med sine forældre til Danmark, hvor hans far blev statholder.

1027. Svens far Ulf Jarl blev dræbt af kongen, Knud den Store i kirken i Roskilde. Svens mor Estrid, der var kongens søster fik en bod af kongen og lod opføre en ny kirke i Roskilde i engelsk stil, Danmarks første stenkirke. Den første kirke på Sct. Jørgensbjerg i Roskilde var en stenkirke. Under fundamentet til den er fundet en skat med 108 mønter. Møntskatten kan dateres ca. 1030. Det må derfor være Estrids kirke. Tullstorpstenen i Skåne rejstes til minde om Ulf, der var jarl i Skåne. Estrid arvede Ulfs gods i Skåne men havde selv et stort arvegods i Västergötland, hvor Sven voksede op. Estrid sørgede for at Sven fik en kirkelig uddannelse. Han opholdt sig også ved det svenske hof.

1040. Sven rejste til England. På vejen hærgede han i Hadeln, men blev her taget til fange af Bremens ærkebiskop, der dog behandlede ham venligt.

1042. Sven forsøgte at blive konge i Danmark men måtte kæmpe mod den norske konge, Magnus den Gode, der også havde ret til den danske trone. Sven tabte mange slag og opholdt sig i landflygtighed i Sverige. Han havde dog

også på et tidspunkt magten i Skåne, hvor kirken var stærk. På den tid var den danske kirke under stærk engelsk indflydelse. Lund var fra starten anlagt som en kristen by af indvandrere fra England, bl.a. klerke og stenhuggere.

1047. Magnus den Gode døde, og Sven blev igen valgt til konge i Danmark, men den næste norske konge fortsatte med at plyndre i Danmark.

1051. Sven indførte et styre i Danmark med 6 jarler, der syntes at få nogenlunde kontrol med de norske plyndringer.

1053. Sven og Ærkebiskoppen i Bremen mødtes i Slesvig og holdt i otte dage et overdådigt gilde. Her blev der truffet bestemmelser om kirkelige anliggender. Ærkebiskoppen arrangerede også et møde mellem Sven og den tyske kejser.

En mønt udstedt af Sven Estridsen med billede af kirken i Lund.

1054. Sven fik opført Sankt Laurentius kirke i Lund, den anden stenkirke i Danmark. En del af bygningen ses på en af de mønter, som Svend lod præge i Lund. Dobbeltbuen er engelsk stil. Der ses også en krypt. Under Sven kom møntprägning rigtigt i gang i Danmark. Mønterne blev præget i de kristne bydannelser omkring bispesæderne.

1057. Estrid skænker med Svens tilladelse et stort jordegods til Roskilde Domkirke. Det er Gjønge Herred i Skåne som hun har arvet efter sin afdøde mand Ulf Jarl. Kirken skulle holde messe for hende hvert år på hendes dødsdag.

1058. Sven sendte en delegation til paven i Rom og den medbragte en fugl til paven. Sven modtog flere anerkendende breve fra paven.

1060. Kirkens organisation og magt blev styrket. På Sjælland stod bispestolen tom. Sven udnævnte sin gamle ven og rådgiver Wilhelm til biskop i Roskilde. I Jylland var der reelt kun et bispesæde i Ribe og meget få kirker. Jylland var stadig i stor udstrækning hedensk. Jylland blev nu delt i fire bispedømmer, og bispesæderne fik overdraget ejendomme, af kongen.

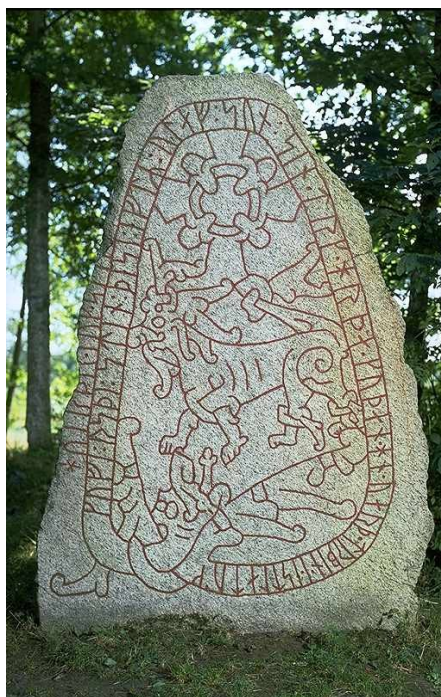

Døbefont fra Vejerslev kirke i Viborg stift.

Efter 1060 tog kirke byggeriet i Jylland fart - mest trækirker dog med døbefonte i sten. Døbefonten her blev fundet i kirkediget ved Vejerslev kirke. Den var revnet og havde rester af bemaling. Man regner med at alle runesten og stenfigurer var bemalede i vikingetiden. Fonten har tovsnoninger, ringkæde, arkader og lavt relief, der alle kendes tidligere fra engelsk stenhuggertradition. Fonten har ikke stået i den nuværende Vejerslev kirke, men sandsynligvis i den første trækirke bygget efter bispedømmets oprettelse. I Viborg stift findes to andre døbefonte tydeligvis fremstillet af den samme stenhugger. I Vindblæs kirke i Viborg stift har den oprindelige indgangsportal ringkæde og løvefigurer der minder om Jellingstenens løve. I Viborg by er der fundet en sokkelsten fra en nedlagt kirke med ringkæde og arkader.

1066. Wilhelm Erobreren fra Normandiet erobrede England.

1069. Sven arrangerede et vikingetogt til England, ledet af hans bror Esbern Jarl. Svens næstældste søn Knud (den Hellige) udmærkede sig ved deltagelse i togtet, der i øvrigt ikke giver noget resultat. Ifølge Saxo vandt Knud krigery i en ung alder. På et tidspunkt samlede han landets ungdom og ledede et togt mod Estland. En af de mange runesten i Västergötland, Olsbrostenen fortæller at en mand rejste stenen for sin søn der er død i Estland. Denne sten er derfor muligvis rejst i 1070-erne. Den har det store dyr ligesom Jellingstenen. Runetegnene er af samme type som på Jellingstenen.

Olsbrostenen fra Västergötland

1075. Endnu engang forsøgtes et vikingetogt mod England, denne gang ledet af Knud (den Hellige). Det mislykkedes også.

1076. Sven døde i kongsgården i Slesvig og blev begravet i Roskilde Domkirke. Ved hjælp af hans kranium har man rekonstrueret hans udseende.

Sven Estridsens interesse for Harald Blåtand

Hvis Jellingstenen er rejst i 1000-tallet er det sandsynligvis sket på foranledning af Sven Estridsen og kirken i årene efter 1060 hvor kristendommen vandt frem i Jylland. Adam af Bremen refererer Sven Estridsens udtalelse om Harald Blåtand:

"Men denne vor berømte Harald, som var den første, der påbød danerfolket kristendommen og fyldte hele Norden med prædikanter og kirker, han, det siger jeg, blev uskyldig såret og landsforvist for Kristi skyld, men han vil, det håber jeg, ikke komme til at savne martyrkronen"

At give Harald martyrkronen betyder at han bliver kåret til helgen af kirken. Det er set i flere lande, at den første konge, der lader sig døbe, bliver belønnet med helgenstatus. Norge havde en helgenkonge, Olav den Hellige. Også derfor var det Sven Estridsens ambition at gøre Harald til helgen. Jellingstenen er først og fremmest en hyldest til Harald, den første kristne danske konge. Stenen er også et led i den kristne mission. Sven Estridsen var en dygtig politiker og stenen kan opfattes som et led i hans propaganda.

Det var naturligt at opstille stenen i Jelling, hvor de to kæmpehøje vidnede om heltekongen. Det var også i Jelling at Harald byggede en stor kirke. Stenen blev sandsynligvis udført efter traditionerne i engelske manuskripter og fra engelske

gravsten. Sven Estridsen kendte stilen med det store dyr bl.a. fra mindestenen for hans far, Tullstorpstenen.

Det er mærkværdigt hvis Harald Blåtand havde skrevet "Han, Harald...", for der var ingen andre konger der hed Harald i Harald Blåtands voksenliv. Derimod er det rimeligt hvis Sven Estridsen havde brugt formuleringen, for i hans tid var der både Harald 2. af Danmark, Harald Godwinson af England og Harald Hårderåde af Norge. Hvis Sven Estridsen formulerede indskriften, er det også forståeligt, at der står at Harald Blåtand "vandt Norge", hvad der er noget af en tilsnigelse. På baggrund af Svens mange nederlag til Norge kunne en fortælling være nyttig om at en dansk konge, Svens oldefar, engang havde erobret Norge.

Hvorfor er Indskriften på Jellingstenen skrevet med runer? Da kristendommen kom til England i 600-tallet skrev man på engelsk med runer, men den engelske kirke begyndte hurtigt at skrive på engelsk med latinske bogstaver. Sven Estridsens ven Biskop Wilhelm, der var uddannet i England under Knud den Store, blev drillet af tyske klerke, fordi han var dårlig til latin. I den danske kirke skrev munkene på latin. Dansk blev ikke skrevet med latinske bogstaver før engang i 1100-tallet. Den ældste kendte tekst på dansk med latinske bogstaver er Valdemar den Stores Sjællandske Lov fra ca. 1170. Jellingstenens tekst er dansk og dansk blev i 1000-tallet kun skrevet med runer. Sven Estridsen kendte nok latinske bogstaver f.eks. fra engelske tekster. Han kunne nok læse latin op men kunne næppe skrive latin. I Västergötland er der i Sven Estridsens levetid rejst flere runesten end det samlede antal runesten i Danmark. Her ejede Sven et stort arvegods, så han kunne utvivlsomt skrive med runer. Lægsmænd i Danmark kendte normalt ikke latinske bogstaver. Jellingindskriften måtte være med runer, dels for at lægfolk kunne læse den, men også fordi en indskrift på latin kunne opfattes som en foragt for danskerne og dansk kultur. Af de samme grunde ser man runeindskrifter på nogle af Sven Estridsens mønter. Sven Estridsen er den eneste konge, der har runer på sine mønter.

Meget tyder på at Sven Estridsen har sat Jellingstenen som et mindesmærke for Harald Blåtand, den Harald, der var den første kristne konge over hele Danmark, og den Harald, der forsøgte at gøre danerne kristne.

Finn Rasmussen

Januar 2017

